

ВИБРАНЕ КОЛО ¹⁾

Клайв Льюїс

Якщо дозволите, я зачитаю вам уривок з «Війни і миру»: «У той час, як зайшов Борис, князь Андрій, презирливо прищулившись (з тим особливим виглядом ввічливої втоми, яка ясно говорить, що коли б не мій обов'язок, я б хвилини з вами не став розмовляти), вислуховував старого російського генерала в орденях, що майже навшпиньках, на витяжці, з солдатським улесливим виразом на червоному обличчі щось доповідав князеві Андрієві.

– Дуже добре, будьте ласкаві зачекати, – сказав він генералові по-російськи, тією французькою вимовою, якою він говорив, коли хотів говорити презирливо, і, помітивши Бориса, не звертаючись більше до генерала (який з благанням бігав за ним, просячи ще щось вислухати), князь Андрій з веселою посмішкою, киваючи йому, звернувся до Бориса.

Борис у цю хвилину вже ясно зрозумів те, що він передбачав колись, саме те, що в армії, крім тієї субординації й дисципліни, що була написана у статуті, і яку знали в полку, була інша, більш істотна субординація, та, котра змушувала цього затягнутого, з багряними обличчям генерала шанобливо чекати, у той час як капітан князь Андрій для свого задоволення знаходив більш зручним розмовляти з

прапорщиком Трубецьким. Більше ніж будь-коли Борис вирішив служити надалі не по тій виписаній у статуті, а по цій неписаній субординації».

Якщо ви запросили літнього мораліста, це означає, як не дивно, що вам подобається старомодне моралізування. Що ж, постараюся зробити, що можу. Власне кажучи, ми поговоримо про світ, у якому вам доведеться жити. Не думайте, я не збираюся розмірковувати про те, що називають «сучасністю», – напевно, ви знаєте про неї не менше мого. Не скажу я і про те, яку роль вам доведеться грати, відновлюючи нашу країну, а якщо скажу, то в такій загальній формі, що ви й не помітите. Навряд чи дуже вже багато хто з вас зможуть у найближчі десять років прямо впливати на світ і процвітання у Європі. Ви будете зайняті іншим – пошуками роботи, одруженням, нагромадженням інформації. А я, от зараз, зроблю дуже вже старомодну річ – дам вам пораду, застережу вас. Порада моя настільки не залежить від часу, що її не назвеш сучасною. Кожному відомо, проти чого часто застерігають молодих людей літні моралісти

¹⁾ *Inner Ring*. Переклад Н. Трауберг. Цей виступ перед студентами опубліковано в книзі «*Transposition And Other Addresses*», London: *Geoffrey Bles*, в 1949 р

– проти плоті, світу й диявола. Але з нас вистачить одного члена цієї тріади. Диявола я не торкнуся. Нас і так занадто міцно зв'язують, а то й плутають. Щодо плоті, треба бути зовсім вже ненормальним, щоб не знати у ваші роки того, що знаю я. А от про світ я поговорю.

У тому уривку Толстого молодий лейтенант відкриває, що є дві ієрархії, дві системи. Одна записана в книжечці й ніколи не міняється. Генерал вище полковника, полковник вище капітана. Іншої в книгах не знайдеш, але це – не таємне товариство, чію ієрархію ви дізнаєтеся, коли вас туди приймуть. Формально і явно вас не приймає ніхто. Ви поступово, поволі довідуєтеся, що система ця є, а ви – не в ній. Є й паролі, але вони теж ніде не записані. Якась говірка, якісь клички, натяки – от і все. Однак і це – невизрано, побіжно, хитко. Дуже важко сказати в ту або іншу хвилину, хто – зовні, хто – всередині. Хтось однозначно там, а хтось не там, багато хто – десь на межі. Якщо ви повернетеся в полк або ж в школу через місяць-два, то ця друга ієрархія може виявитися зовсім новою.

У систему цю допускають, з неї виганяють. Людина думає, що вона – своя, коли її вже вигнали або ще не прийняли (ото сміх!). Назви в системі немає, але є тверде правило: ті, хто зовні, називають її не так, як ті, хто всередині. «Свої», найчастіше, перераховують: «Ми з вами й Тоні». Коли вона вже дуже міцна і стійка, можна взагалі сказати «ми». Коли її треба терміново розширити, це будуть «всі розумні люди, які тут є».

Зовні, якщо ви втратили надію до неї потрапити, ви назвете її «ця зграя», або «шайка», або «вони», або «ці самі» (книжкові вирази – «вужьке» або «вибране коло»). Якщо вас от-от приймуть, ви від найменувань утримаєтеся. Говорити про неї з «зовнішніми» не можна, вас вважатимуть «зовнішнім»; говорити з тим, на кого ви покладаєтеся, – чисте божевілля.

Напевно, я погано описав, але ви це все впізнаєте. Звичайно, ви не були в російській армії, а багато хто – ні в якій взагалі, але вужьке коло бачили.

Ви бачили його в школі, ще до перших канікул, а на наступний рік відкрили, що всередині нього є ще одне коло, вужьке, що теж виявилось лише оболонкою самого головного, самого вибраного кола, можливо дотичного до оточення вчителів. Словом, цибулину ви чистили. Чи помилюся я, якщо припушу, що тут, в університеті, у цій аудиторії – кілька незалежних систем або концентричних кіл? Повірте, вони є скрізь; куди б ви не потрапили – у єпархію, у суддівську колегію, у лікарню, у школу, в інститут – ви рано чи пізно виявите те, що Толстой назвав неписаною системою.

Все це очевидно, а от далі – не знаю. Можливо, вас здивує те, що я зараз скажу. Отож: у кожному житті, у певні роки, у багатьох – дуже довго, від дитинства до глибокої старості, одне з найдужчих бажань – потрапити в таке коло, один з найдужчих страхів – не потрапити або з нього випасти. В одній зі своїх форм пристрасть ця й страх докладно описані. Вікторіанські романи просто кишать людьми, які сплять і бачать, як би їм потрапити в коло,

іменоване (або що йменувалося) світом. Але зрозумійте й запам'ятаєте, світ – лише одне з кіл, їх сотні. Багато тих, котрі думають, що ця пристрасть їх обминула, і поблажливо читають викриття минулого століття, а їх гризе інша форма хвороби й, можливо, сама її сила втримує їх від тяги до вищого світу. Запрошення від герцогині нічого не варте для тих, кого тягне до богеми або до комуністів. Що їм блискучі зали, шампанське, плитки про лордів, коли так хочеться проникнути у святилище під дахом, де темно від тютюнового диму, а ми, скупчившись біля грубки, говоримо про те, про що треба говорити!

Іноді пристрасть ця дуже ретельно захована, і людина не помічає, яка вона рада, що її прийняли. Чоловік говорить не тільки дружині, але й собі, що йому набридло стирчати допізна на службі, а що поробиш, крім нас ніхто ні в чому не розбирається. Просто сили немає, коли товстий Смітсон відведе тебе в куточок і шепоче: «Знаєш, ти повинен увійти в правління». Немає ніяких сил! Але їх зовсім уже не буде, якщо туди не запросять! Працювати в суботу – і шкідливо, і втомливо; але куди гірше тиняться без справи, тому що ти – чужинець.

Звичайно, Фрейд сказав би, що за цим ховається щось сексуальне. Боюся, все якраз навпаки. Дуже може бути, що при моді на розпусту багато хто втрачають невинність не через любовну пристрасть, а через оце. Адже цютливі – ізгої, вони «не в курсі». А якщо взяти випадок простіший, багато хто саме з цієї причини викурили першу цигарку або вперше випили.

Тепер уточню. Я зовсім не хочу сказати, що вузьке коло погане саме по собі. Воно є всюди, інакше не буває. Повинні бути приватні, вузькі суперечки, і добре, а не погано, що люди, які працюють разом, ще й товаришують. Офіційна ієрархія не може збігтися з дійсною. Вона б збіглася, якби вищі пости завжди займали самі мудрі й діяльні люди; але це не так. Нагорі багато баласту, внизу – багато потрібних і важливих працівників. Словом, неписана система виникає завжди, вона неминуча, і я не думаю, що це – неминуче зло. А от тяга до вузького кола – справа інша.

Є речі, які не хороші й не погані, але прагнути до них – небезпечно. Байрон писав: «Як добре, коли помре раптово багата, літня дама!..» У безболісній смерті старої й благочестивої жінки нічого страшного немає. Але такі почуття спадкоємців – сумнівні; якщо ж вони спробують цю смерть прискорити, закон їх не схвалить. Так, вибране коло неминуче, часто – і безневинне, але цього не скажеш про наше прагнення до нього та про страх перед вигнанням, про радості причетності.

Я не вправі судити, хто з вас цим хворий, і якою мірою. Я не повинен припускати, що хоч хто-небудь порвав з улюбленим і вірним другом заради тих, хто здався більш важливим, більш успішним. Не повинен я думати й про те, що ви вже раділи приниженню чужинців або говорили при них зі «своїми», щоб вони вам заздрили. Запитаю одне: чи спонукала вас ця пристрасть хоча б до однієї дії, яку ви згадаєте без сорому в незатишні години безсоння? Якщо спонукала, вам дуже пощастило.

Однак я обіцяв дати пораду, а вона пов'язана з майбутнім, не з минулим. Про минуле я заговорив, щоб ви мене краще зрозуміли. Тепер скажу: я не думаю, що в так званому «світі» діють лиш пожадливість та користолобство. У нашої пристрасті є види, які не зведеш до користі. Звичайно, ми чекаємо від кола якихось вигід – грошей, влади, права порушувати правила. Але все це нісенітниця в порівнянні з почуттям причетності. Дуже зручно, що начальник тебе не відчитає, тому що він – просто Персі. Але не в зручності справа, скоріше зручність цінна тим, що це знак: ти – «свій».

Не можу висловити, як я хотів би переконати вас, що ця пристрасть винятково, неймовірно важлива. Саме через неї світ такий, який він є: всі борються, змагаються, обманюють, сваряться, ображаються. Звичайно, не лише вона в цьому винна, але її частка дуже велика. Якщо ви не схаменетеся, вона стане визначати всі ваші головні вчинки з перших днів служби до того часу, коли вже на все наплювати. Отут нічого й робити не треба. Все інше, якщо воно буде, зажадає свідомих і постійних зусиль, а тут все піде само собою, вас понесе плін. Я не говорю, що ви в коло проникнете, це вже як виїде; але, тупцюючи біля неприступної межі або переможно її прориваючи, ви вже будете таким.

Здається, я пояснив, що, на мій погляд, таким бути не треба. Але ви – вільні люди, вирішуйте самі, я тільки наведу два доводи на свій захист. Чемно й милостиво (а при вашій молодості – ще й розумно) припустити, що ніхто з вас ще не став мерзотником. З

іншого боку, не виключено, що двоє або троє коли-небудь до цього наблизяться. Цілком імовірно, що тут, у цьому залі – приблизно такий відсоток людей, які можуть стати безсовісними, цинічними егоїстами. Слова мої ніяк не значать, що я сумніваюся у волі вибору; але він – попереду, і, сподіваюся, ви зрозумієте, що я так суворо кажу про ваше майбутнє, не про сьогоднішнє. А кажу я от що: на шляху до підлості майже ні в кого не буде шекспірівських потрясінь. Майже ніхто (або просто ніхто) не стане театральним мерзотником. За келихом вина, за чашкою кави, між сандвічами й жартами ви почувете натяк від тієї людини, перед ким вам дуже не хочеться бути простуватим або тупим, чистоплюєм або кретином. Вона дуже тонко, ледь помітно запропонує те, що не збігається з так званою порядністю. Звичайно, ці романтики, простаки, чужинці не зрозуміли б, куди їм! Та й звичайні ваші колеги підняли б шум, але ми з вами (отут ви червонієте від радості), ми це розуміємо, ми так робимо. І ви клонете (якщо клонете) не з користі, не для вигоди, а просто тому, що не можна, просто не можна раптом опинитися там, зовні. Не можна бачити, як привітний, довірливий, дивно розумний погляд стане холодним і брідливим. Якщо ви пройдете випробування, через тиждень буде інше, через рік – третє, усе далі й далі від «правил». Скінчитися це може крахом, ганьбою, судом – і статком, титулом, пошаною. Але і в тому, і в іншому випадку ви – негідник, нічого не попишеш.

Ось перший аргумент. Пристрасть до вибраного кола легше від інших

пристрастей спонукає непогану людину робити дуже погані речі.

А от і другий. Катування Данаїд, що наповнюють порожні діжки, – символ не одного пороку, а всіх, які є. Сама суть поганих бажань у тому, що задовольнити їх не можна. Тяга у вибране коло – саме така. Поки вона вами володіє, ви чистите цибулину; а якщо цибулину почистити, не залишиться нічого. Поки ви боїтеся бути чужинцем, ви ним і будете.

Подумайте самі. Якщо ви хочете кудись потрапити з розумної причини – скажімо, з любові до музики, – задовольнити вас можна. Вас узяли в квартет, ви раді. Але якщо ви просто хочете стати «своїм», радість ваша швидко згасне. Зсередини коло зовсім не таке гарне як ззовні. Вона втратить свою приналежність хоча б тому, що прийняло вас. Але й взагалі, коли ви призвичаїтеся, члени його виявляться анітрохи не кращими від ваших старих друзів. А чому їм бути кращими? Ви шукали не шляхетності, не доброти, не розуму, не вченості, ви не шукали нічого, крім причетності. Як тільки ви станете «своїм», ви побачите, що є коло ще вужче. Кінець веселки все рівно попереду. Увійти ж у нове коло нелегко, і так завжди. Причину ви знаєте: ви самі, проникнувши всередину, відштовхуєте сторонніх. Це природно. Там, де людей з'єднали якісь цілі, не пускати просто не доводиться. Вас четверо, і роботи рівно на чотириох. А от «вузьке коло» й існує, щоб не пускати. Яке ж задоволення, якщо немає чужинців? Невидима межа не на радість, якщо за нею не тупцює багато народу. У виключенні, у неприйнятті – сама суть

такого кола. Прагнення в це коло зруйнує вас, якщо ви не зруйнуєте його. А якщо зруйнуєте, самі зачудуетесь, як добре все піде.

На роботі вас займатиме ваша праця, і ви раптом виявитеся в колі найкращих, найцікавіших представників вашої професії. Ви станете майстром, й інші майстри будуть про це знати. Коло їх не збіжиться з «потрібними людьми», «своїми», «розуміючими». Не вони вирішують долю, створюють репутації, представляють справу перед публікою; вони не беруть участі у сварках, без яких не обійдеться життя вибраного кола. Зате саме вони роблять те, заради чого ваша справа існує, а зрештою й одержують все, чого заслужили; адже поваги не забезпечать ні промови, ні реклама. Якщо у вас залишиться час, ви будете спілкуватися з ким хочете і знову виявитеся в самому серці кола, що ззовні здається дуже вузьким.

Різниця в тому, що винятковість тут випадкова, ніхто не прагнув «усередину», просто четверо-п'ятеро людей зійшлися разом, щоб робити те, що їм подобається. Називається це дружбою. Аристотель помістив її серед чеснот, і їй ми зобов'язані, напевно, половиною наших радостей. У вузькому колі радостей не буває.

Євангеліє говорить, що ми одержимо те, чого просимо. Не буду пояснювати, у якому розумінні це вірно. Однак вірне й шкільне правило: «Присиш – не одержиш». Молодій людині здається, що світ сповнений якихось затишних заводей, де зібралися «свої». Але якщо вона послухається цієї пристрасті, то не проникне нікуди.